

■ چکیده

هدف: این پژوهش با هدف بررسی رفتار اطلاع‌یابی محققان مراجعه‌کننده به آرشیو ملی ایران، شناسایی اهداف و انگیزه‌ها و رابطه آن با رشته تحصیلی محققان (با فرض اینکه بین رفتارهای اطلاع‌یابی مراجعه‌کنندگان به آرشیو ملی برای مطالعه اسناد با رشته تحصیلی تاریخ و مدرک تحصیلی دکتری رابطه معنادار وجود دارد) انجام شده است. بنابراین، بررسی و مقایسه رفتار اطلاع‌یابی مراجعانی که در سال ۱۳۹۲ برای نخستین بار به معاونت اسناد ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران مراجعه کرده‌اند، هدف اصلی این پژوهش است. علاوه بر آن، در این پژوهش اهداف جزئی دیگری پیگیری می‌شوند که عبارت‌اند از: شناسایی موضوعات مورد درخواست مراجعان، رابطه رشته و مدرک تحصیلی مراجعه‌کنندگان، و رابطه جنسیت و استفاده از اسناد.

روش/ رویکرد پژوهش: این پژوهش به روش پیمایشی انجام شده است. اطلاعات مورد نیاز از بین ۴۱۹ کاربرگه مربوط به جامعه هدف استخراج شده که از آن میان پاسخ ۳۹ نفر کامل نبود.

یافته‌های پژوهش: پس از گردآوری داده‌ها و تلخیص و تنظیم آنها مشاهده شد که بیشترین فراوانی محققان (۵۹/۴۲ درصد) دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد یا دارندگان مدرک کارشناسی ارشد هستند. بیشترین فراوانی (۲۹/۱۱ درصد) از بین جامعه هدف با مدرک کارشناسی ارشد، دانش‌آموخته رشته تاریخ هستند و ۳۷/۲۳ درصد از کل محققان، برای انجام پروژه‌های پایان‌نامه به تحقیق در اسناد پرداخته‌اند.

نتیجه‌گیری: فرضیه پژوهش فقط در مورد رابطه بین رشته تحصیلی و استفاده از اسناد تأیید شد. نتایج نشان می‌دهد در زمینه تولید اطلاعات علمی (۳۷/۲۳ درصد) محققان، اسناد را به‌منظور استفاده در پایان‌نامه مورد بررسی قرار داده‌اند. در ردیف دوم (۳۵/۵۶ درصد) اسناد به‌منظور تولید مقاله مورد بررسی قرار گرفته است. بررسی رشته تحصیلی این افراد (بدون در نظر گرفتن مقاطع تحصیلی) نشان‌دهنده آن است که دانشجویان و دانش‌آموختگان رشته تاریخ، سهم بسیار قابل توجه و معناداری را در استفاده از اسناد به خود اختصاص داده‌اند: ۴۰/۳۳ درصد از کل جامعه آماری، دانش‌آموخته رشته تاریخ هستند.

کلیدواژه‌ها

جستجوی اطلاعات، پژوهشگران، کاربران اطلاعات، رفتار اطلاع‌یابی

مطالعات آرشیوی

فصلنامه گنجینه اسناد: سال بیستم و پنجم، دفتر چهارم، (زمستان ۱۳۹۴)، ۹۸-۱۱۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۴/۱۰ ■ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۸/۱۰

بررسی رفتار اطلاع‌یابی محققان مراجعه‌کننده به آرشیو ملی ایران

غلامرضاعزیزی^۱

مقدمه

استفاده‌کنندگان کتابخانه‌ها طیف وسیعی از اقسام جامعه را در برمی‌گیرند، از دانش‌آموز گرفته تا کسانی که می‌خواهند اوقات فراغت خود را پر کنند^۲. اما در مقایسه با کتابخانه‌ها و حتی سایر مراکز اطلاع‌رسانی، آرشیوها به دلایل گوناگون، کاربران کمتری دارند؛ به نحوی - که ضعف اصلی آرشیوها در سطح جهان، به بی‌اطلاعی و دست‌کم، کم‌اطلاعی عمومی نسبت به آرشیو و اهمیت آن باز می‌گردد. به همین دلیل، آرشیوهای ملی روش‌های متنوعی برای آشنایی عموم با آرشیو در پیش گرفته‌اند که از توزیع بروشور در مراکز توریستی و ایستگاه‌های مترو گرفته، تا سازماندهی بازدیدهای دانش‌آموزی و برگزاری کارگاه‌های تخصصی برای دانشجویان، استادان دانشگاه و کارکنان ادارات و دستگاه‌های دولتی و وابسته به دولت را در برمی‌گیرد.

به دلیل اهمیت موضوع، کوشش برای شناساندن آرشیو و اهمیت آن تنها در سطح کشورها محدود نشده است؛ حتی شورای جهانی آرشیو با اختصاص یک روز در تقویم یونسکو با عنوان «روز جهانی آرشیو» کوشیده است فرصت مناسبی را برای آرشیوکارهای سراسر جهان پدید آورد تا ضمن نشان دادن اهمیت و ارزش نگهداری اسناد آرشیوی به‌عنوان میراث حافظه ملی جوامع، بر آگاهی عمومی درباره اسناد و مدارک آرشیوی بیفزایند و افرادی را که تاکنون به آرشیو نرفته‌اند برای مراجعه به آرشیوها ترغیب کنند و به دولتمردان نیز نشان دهند که حفظ و نگهداری مؤثر اسناد به‌عنوان ابزاری قدرتمند، پیش‌نیاز خوب و شفاف و اداره امور مملکتی است (عزیزی، ۱۳۸۷، صص ۵-۶).

۱. مربی، عضو هیئت علمی سازمان اسناد و

کتابخانه ملی ایران

greazizi@gmail.com

۲. گرچه در وهله اول این چنین به نظر می‌رسد

که با توجه به محدودیت شرایط عضویت در

کتابخانه ملی ایران (معاونت کتابخانه ملی)، این

کتابخانه مشمول این قاعده نشده و مراجعان

آن را طیف خاصی از افراد جامعه (دانشجویان

کارشناسی ارشد به بالا و گروه‌های ویژه)

تشکیل می‌دهند اما در این میان تعداد افرادی

که برای امتحانات دانشگاهی استفاده از بانک

پایان‌نامه‌ها و گذران اوقات از این کتابخانه

استفاده می‌کنند قابل توجه است. از سوی دیگر

تمام استفاده‌کنندگان از کتابخانه را مأمور و

مشخصی برای تحقیق ندارند.

درواقع، با توجه به مراجعه اندک افراد به آرشیوها - که خود ناشی از مواردی چون استفاده متخصصان و نه عموم، از اسناد و مشکلات استفاده از خود اسناد و نیازمندی کاربران به فنون استفاده از آن است - آرشیوهای ملی می‌کوشند با استفاده از روش‌های گوناگون بر میزان کاربران خویش بیفزایند و تا حد ممکن تسهیلاتی را در اختیار آنها قرار دهند.

این بررسی نشان داده است مورخان و دانشجویان رشته تاریخ (دوره معاصر) مراجعه‌کنندگان اصلی آرشیوهای ملی هستند. البته، در سال‌های اخیر، پای پژوهشگران و متخصصان سایر رشته‌های دانشگاهی و محققان حرفه‌ای دیگری همچون وکلا، روزنامه‌نگاران، نویسندگان، و تهیه‌کنندگان برنامه‌های تلویزیونی نیز به آرشیوها باز شده است. گروه دیگر مراجعان، با مراجعه کمتر، عبارت‌اند از: افراد کنجکاو (که برای مدت کوتاهی به بررسی فهرست‌های آرشیو می‌پردازند) و افرادی که در خصوص تاریخ خانواده یا نسب‌شناسی فعالیت یا مطالعه می‌کنند (البته این طیف از مراجعان، بیشتر، در کشورهای بی هستند که جمعیت‌شان در نتیجه مهاجرت‌های قرن بیستم شکل گرفته است).

مراجعه به آرشیو ملی ایران

فعالیت‌های اطلاع‌رسانی در معاونت اسناد ملی در اداره کل اطلاع‌رسانی و ارتباطات انجام می‌شود. این فعالیت‌ها را به طور کلی می‌توان به دو گروه تقسیم کرد: ارائه خدمات اسنادی به پژوهشگران و متقاضیان و اطلاع‌رسانی به مخاطبان بالقوه (اطلاع‌رسانی عمومی).

ارائه خدمات اسنادی به پژوهشگران و متقاضیان، که قسمت اصلی موضوع مقاله حاضر است. در ابتدا، اشاره‌ای مختصر به روش‌های «اطلاع‌رسانی عمومی» آرشیو ملی ایران می‌شود. به‌منظور توسعه ارتباط با جامعه، آرشیو ملی ایران در سالیان اخیر کوشیده است تا به سه روش اصلی برگزاری نمایشگاه، ارائه خدمات در شبکه جهانی اینترنت و اجرای بازدید از آرشیو ملی، آرشیو ملی ایران و قسمتی از توانمندی‌ها و داشته‌هایش را به مخاطبان معرفی کند:

- از طریق شبکه جهانی اینترنت: الف. انتشار خبرنامه ماهانه مجازی «کاغذ اخبار آرشیو ملی ایران» در وبگاه سازمان، ب. روزشمار تاریخ به روایت اسناد ملی، ج. فصلنامه اینترنتی «صدا، جنگ خبری تاریخ شفاهی»، د. ارتباط با مخاطبان از طریق اینترنت، و ه. برگزاری نمایشگاه مجازی (به این فعالیت در بند بعد اشاره خواهد شد)؛

- از طریق برگزاری نمایشگاه‌های اسنادی: الف. برگزاری نمایشگاه حقیقی: فیزیکی و غیرمجازی، ب. برگزاری نمایشگاه‌های سیار، و ج. برگزاری نمایشگاه‌های مجازی از طریق وبگاه؛

- اجرای برنامه‌های بازدید؛ و

- سایر: انتشار بروشور و توزیع آن در همایش‌های سازمان، نمایشگاه بین‌المللی کتاب، و بین بازدیدکنندگان از سازمان؛ انتشار گزارش و مقاله و ایراد سخنرانی در نماز جمعه و برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی.

ارائه خدمات اسنادی به پژوهشگران و متقاضیان

با توجه به شرایط عضویت در سازمان، علاوه بر دارندگان کارت عضویت سازمان، سایر پژوهشگران بدون در نظر گرفتن مدرک تحصیلی، می‌توانند به تالار پژوهش اسناد مراجعه کرده و از خدمات اسنادی بهره‌مند شوند. در سال ۱۳۹۲، تعداد ۳۰۲۰ تن از پژوهشگران به‌طور مستقیم و با حداقل دو بار مراجعه به تالار پژوهش، اسناد آرشیوی را مورد استفاده قرار داده‌اند. در این میان، تعداد ۴۱۹ نفر برای نخستین بار از خدمات آرشیو ملی ایران در زمینه اطلاع‌رسانی اسنادی بهره‌مند شدند. اسناد آرشیوی، در تالار پژوهش در دسترس پژوهشگران و مراجعه‌کنندگان آرشیو ملی قرار می‌گیرد. اطلاع‌رسانی اسنادی به صورت‌های زیر انجام می‌شود:

۱. اطلاع‌رسانی اسنادی در تالار پژوهش: بخش تالار پژوهش، پاسخگویی مراجعه‌کنندگان حضوری به آرشیو است.
  ۲. اطلاع‌رسانی غیر حضوری به افراد حقیقی و حقوقی: علاوه بر مراجعه‌کنندگانی که حضوراً به آرشیوها مراجعه می‌کنند، آرشیو پاسخگویی تقاضاهای ارسالی از اشخاص حقیقی و حقوقی برای دستیابی به اسناد نیز می‌باشد. با توجه به وجود امکان جستجوی اسناد در وبگاه سازمان و دسترسی پژوهشگران به فهرست و شماره‌های راهنمای اسناد، مراجعه‌کنندگان می‌توانند بدون محدودیت جغرافیایی، اسناد مورد نظر خود را جستجو و آنها را از طریق شعبه‌های سازمان یا حتی از طریق پست سفارش دهند. در این صورت، آرشیو داران مستقر در تالار پژوهش، تصویر اسناد را با توجه به مقررات، برای متقاضی ارسال می‌کنند.
- اشخاص حقوقی، گروه دیگر از مراجعه‌کنندگان غیر حضوری سازمان هستند که با ارسال نامه، دورنگار، و نظایر آن درخواست ارسال اسناد با موضوعات مورد نیاز خود را دارند. در این صورت پس از بررسی فهرست‌ها، اسناد انتخاب شده و نتیجه جستجو برای متقاضی ارسال می‌شود.

تعریف عملیاتی

رفتار اطلاع‌یابی^۱: به رفتار کاوشگران در فرآیند اطلاع‌یابی و در تعامل با محیط‌های اطلاعاتی رفتار اطلاع‌یابی گفته می‌شود. در رفتار اطلاع‌یابی چگونگی جستجو، جمع‌آوری، و بازیابی اطلاعات در محیط‌های اطلاعاتی گوناگون و رفتارهای کاربران در تعامل با نظام‌های بازیابی اطلاعات مورد بررسی قرار می‌گیرد. رفتار اطلاع‌یابی در حوزه علوم مختلف از جمله کتابداری و اطلاع‌رسانی، روان‌شناسی و ارتباطات مورد بررسی قرار می‌گیرد. اطلاع‌یابی فرآیندی است که از نیاز اطلاعاتی آغاز شده و طی مراحل اسناد و منابع اطلاعاتی با استفاده از راهبردهای معین، مورد جستجو قرار گرفته، اطلاعات مورد نیاز پس از استخراج بازیابی و بررسی شده و در نهایت اطلاعات مورد نظر بازیابی و به حل مسئله منجر می‌شوند (نویسی، ۱۳۸۶، صص ۱-۲).

برخی محققان از چهار نوع رفتار متمایز یاد کرده‌اند: رفتار اطلاعاتی^۲، رفتار اطلاع‌جویی^۳، رفتار اطلاع‌یابی، و رفتار استفاده از اطلاعات^۴،^۵

نوشین فرد (۱۳۹۱) در جمع‌بندی تعاریف ارائه شده در این حوزه معتقد است اصطلاح رفتار اطلاع‌یابی به شیوه‌های گوناگون برای اشاره به هر بستری به کار می‌رود که در آن، اطلاعات جستجو می‌گردد و تمام شکل‌های اطلاع‌یابی را در برمی‌گیرد. جزء «اطلاع‌یابی» این اصطلاح ممکن است بیش از آنکه به‌طور ضمنی میزان فعالیت مثبتی را برساند، از فعالیتی حکایت کند که توسط مطالعات فردی یا گروهی نتیجه نداده باشد؛ درحالی‌که اصطلاح خنثای «جمع‌آوری اطلاعات» ممکن است توصیفی‌تری از اطلاع‌یابی ارائه دهد. جزء رفتار در این اصطلاح نیز ممکن است به سبب معنای ضمنی رفتارگرایی، کمی مبهم جلوه کند.

محدودیت‌های پژوهش

در سال‌های اخیر، در خصوص رفتار اطلاع‌یابی آثار قابل توجهی به صورت مقاله، کتاب، طرح پژوهشی و پایان‌نامه و نظایر آن پدید آمده است (ر.ک. شهباز تبار؛ نصراله‌زاده؛ اصنافی، ۱۳۹۱؛ کربلا آقایی کامران؛ رضایی شریف‌آبادی، ۱۳۸۸)؛ اما مهم‌ترین محدودیت و مشکل پژوهشگر را شاید بتوان این موضوع دانست که پیش از این مراجعه‌کنندگان به آرشیو ملی و دیگر آرشیوهای داخلی از این حیث مورد مطالعه قرار نگرفته‌اند و این نخستین کوشش از نوع خود است.

عدم تکمیل اطلاعات توسط شش نفر از محققان، و عدم پاسخ برخی از آنها به موضوع‌های خواسته شده و به‌ویژه کم‌توجهی در بیان دقیق موضوع تحقیق و به کار بردن

1. Information searching behavior
2. Information behavior
3. Information seeking behavior
4. Information use behavior

۵. رفتار اطلاعاتی: عبارت است از کل رفتار انسان در ارتباط با منابع و مجراهای اطلاعاتی شامل اطلاع‌یابی فعال و غیرفعال و کاربرد اطلاعات. رفتار اطلاعاتی شامل ارتباط رودر رو با دیگران، و نیز دریافت منفعلانه اطلاعات مثل تماشای آگهی‌های تلویزیونی بدون قصد انجام کاری با اطلاعات خاص است.

رفتار اطلاع‌جویی: جستجوی هدفمند اطلاعات به منظور ارضای هدفی خاص. در جریان جستجو، فرد ممکن است با نظام‌های اطلاع‌رسانی دستی (مانند روزنامه یا کتابخانه)، یا با نظام‌های مبتنی بر رایانه (وب جهانگستر) در تعامل باشد.

رفتار اطلاع‌یابی: سطح جزئی‌تر رفتار به کار گرفته شده از سوی جستجوگر در تعامل با نظام‌های اطلاع‌رسانی. رفتار اطلاع‌یابی شامل تمام تعامل‌های با نظام، خواه در سطح تعامل انسان با رایانه مثل استفاده از موشواره و انتخاب پیوندها، و خواه در سطح انتزاعی است که اعمال ذهنی، نظیر قضاوت در مورد ربط داده‌ها یا اطلاعات بازیابی شده را نیز شامل می‌شود.

رفتار استفاده از اطلاعات: متشکل از اعمال فیزیکی و ذهنی مبتنی بر اطلاعات راه‌یافته به درون پایگاه معرفتی شخص، شامل اعمال فیزیکی مانند علامت‌گذاری بخش‌هایی از یک متن برای نشان دادن اهمیت آنها، و نیز اعمال ذهنی مثل مقایسه اطلاعات جدید با دانش موجود است. (ویلسون، ۲۰۰۰: ۴۹؛ به نقل از: نوکازی؛ داورپناه، ۸۳: ۱۳۸۵).

مفاهیم کلی (مانند تاریخ) و عدم درج دقیق رشته یا گرایش تحصیلی (مانند اکتفا کردن به بیان: مرمت، حقوق، زبان)، از جمله دیگر محدودیت‌ها و مشکلات مهم بعدی پژوهشگر بود.

جامعه آماری، نمونه، و روش انتخاب نمونه

جامعه آماری این پژوهش شامل مراجعه‌کنندگانی است که در سال ۱۳۹۲ برای نخستین بار به آرشیو ملی ایران مراجعه کرده بودند. روال کار در آرشیو ملی ایران به این نحو است که پژوهشگران پیش از استفاده از اسناد آرشیوی، کاربرگه‌ای را تکمیل می‌کنند که اطلاعات اصلی مربوط به خود و موضوع تحقیق‌شان در آن درج شده است. اطلاعات ۴۱۹ پرسشنامه مربوط به جامعه هدف، جدا و داده‌های آن در بانکی که به سفارش پژوهشگر جداسازی و تکمیل شده بود قرار گرفت.^۱

پرسش‌های پژوهش:

جامعه هدف از چه ویژگی‌های مطالعاتی (رشته و درجه تحصیلی و نوع اطلاعات درخواستی) برخوردار بوده‌اند؟
انگیزه و اهداف مقاطع تحصیلی جامعه مورد نظر از مراجعه به اسناد چیست؟

توصیف و تحلیل یافته‌های پژوهش

۱. نتایج توصیفی

بر اساس نتایج مندرج در جدول ۱، تعداد ۴۴/۶۳ درصد جامعه آماری پاسخ‌دهندگان را زنان و ۵۵/۳۶ درصد را مردان تشکیل می‌دهند که نشان‌دهنده مراجعه بیشتر پژوهشگران مرد به آرشیو ملی ایران است.

اطلاعات مربوط به مدرک تحصیلی مندرج در جدول ۱ بیانگر آن است که به ترتیب ۵۹/۴۲ درصد پژوهشگران دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد، ۱۹/۰۹ درصد دارای مدرک کارشناسی، ۱۴/۷۹ درصد مدرک دکتری، ۴/۷۷ درصد مدرک فوق دیپلم به پایین، و ۰/۴۷ درصد آنها دارای تحصیلات حوزوی هستند.

بررسی رشته تحصیلی این افراد (بدون در نظر گرفتن مقاطع تحصیلی) نشان‌دهنده آن است که تعداد قابل توجه این افراد (تعداد ۱۶۹ نفر معادل ۴۰/۳۳ درصد از کل جامعه آماری) دانش‌آموخته رشته تاریخ هستند. در ردیف دوم و با فاصله خیلی زیاد رشته معماری با ۱۸ نفر (۴/۳۰ درصد) نفر قرار دارد. ردیف‌های سوم تا دوازدهم به ترتیب عبارت است از: اعلام نشده و مرمت بنا، هر کدام ۱۳ نفر (۳/۱ درصد)، حقوق ۱۲ نفر (۲/۸۶ درصد)، ایران‌شناسی

۱. این کار را فریمه باقری از همکاران تالار پژوهش انجام دادند که در اینجا از ایشان سپاسگزاری می‌گردد.

۱۰ نفر (۲/۳۹ درصد)، گروه مدیریت و علوم سیاسی هر کدام ۹ نفر (۲/۱۵ درصد)، کتابداری ۸ نفر (۱/۹۱ درصد)، زبان و ادبیات فارسی ۷ نفر (۱/۶۷ درصد)، علوم اجتماعی ۷ نفر (۱/۶۷ درصد)، و جامعه‌شناسی ۶ نفر (۱/۴۳ درصد). به این ترتیب، گروه‌های اول تا دوازدهم ۶۷/۰۶ درصد از کل جامعه مورد مطالعه را تشکیل داده‌اند.

درصد فراوانی	فراوانی	توصیف‌گرها		مشخصات جمعیتی
۵۵/۳۶	۲۳۲	مرد		جنسیت
۶۳/۴۴	۱۸۷	زن		
۳/۸۲	۱۶	مرد	دیپلم	تحصیلات
۰	۰	زن		
۰/۹۶	۴	مرد	فوق دیپلم	
۰	۰	زن		
۱۳/۶۰	۵۷	مرد	کارشناسی	
۵/۴۹	۲۳	زن		
۲۴/۵۸	۱۰۳	مرد	دانشجوی ارشد / ارشد	
۳۴/۸۴	۱۴۶	زن		
۱۱/۲۲	۴۷	مرد	دانشجوی دکترا / دکترا	
۳/۵۸	۱۵	زن		
۰/۴۸	۲	مرد	حوزوی	
۰	۰	زن		
۰/۹۵	۴	مرد	اعلام نشده	
۰/۴۸	۲	زن		

جدول ۱

مشخصات جمعیتی پژوهشگران

مطالعات انجام شده در خصوص موضوعات جستجو شده در بین جامعه هدف نشانگر آن است که ۶۵ نفر (۱۵/۵۱ درصد) اسناد مرتبط با رجال را مورد بررسی قرار داده‌اند. در ردیف دوم و در فاصله نزدیک تاریخ محلی قرار دارد که موضوع تحقیق ۶۰ نفر (۱۴/۳۱ درصد) از پژوهشگران بوده است. در ردیف‌های بعدی موضوعات فرهنگی (۴۹ نفر، ۱۱/۶۹ درصد)، موضوعات اقتصادی (۴۰ نفر، ۹/۵۴ درصد)، و سازمان‌ها و وزارتخانه‌ها (۲۴ نفر، ۵/۷۲ درصد) قرار گرفته‌اند.

مشخصات موضوع	فراوانی	درصد فراوانی	مشخصات موضوع	فراوانی	درصد فراوانی
رجال	۶۵	۱۵/۵۱	تاریخ محلی	۶۰	۱۴/۳۱
موضوعات فرهنگی	۴۹	۱۱/۶۹	موضوعات اقتصادی	۴۰	۹/۵۴
سازمان‌ها و وزارتخانه‌ها	۲۴	۵/۷۲	متفرقه	۲۲	۵/۲۵
روابط خارجی	۱۸	۴/۲۹	ایلات و طوایف	۱۷	۴/۰۵
رویدادها و حوادث	۱۶	۳/۸۱	میراث فرهنگی	۱۴	۳/۳۴
امور ارضی - اصلاحات ارضی	۱۱	۲/۶۲	سندشناسی	۱۱	۲/۶۲
احزاب و جمعیت‌ها	۱۰	۲/۳۸	اوقاف - وقف - موقوفه	۸	۱/۹۰
زنان	۸	۱/۹۰	امور حقوقی	۵	۱/۱۹
تاریخ	۵	۱/۱۹	تبارشناسی	۵	۱/۱۹
دفاع مقدس	۴	۰/۹۵	عکس	۴	۰/۹۵
مسائل مرزی	۴	۰/۹۵	اتباع خارجی	۳	۰/۷۱
خلیج فارس	۳	۰/۷۱	مطبوعات	۳	۰/۷۱
باستان‌شناسی	۲	۰/۴۷	قوانین و تصویب نامه‌ها	۲	۰/۴۷
موضوعات سیاسی	۲	۰/۴۷	هنر	۲	۰/۴۷
روزهای ملی و بین‌المللی	۱	۰/۲۳	اعلام نشده	۱	۰/۲۳

جدول ۲

موضوعات جستجو شده

مسئله دیگر مورد بررسی در این پژوهش، هدف مراجعه‌کنندگان به آرشیو ملی از جستجوی اسناد بود. نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد در زمینه تولید اطلاعاتی علمی، ۳۷/۲۳ درصد محققان اسناد را به‌منظور استفاده در پایان‌نامه مورد بررسی قرار داده‌اند. بنابراین، انجام پایان‌نامه بالاترین انگیزه برای محققان در جستجوی اطلاعات اسناد محسوب می‌شود. پس از آن، در ردیف دوم با ۳۵/۵۶ درصد، اسناد به‌منظور تولید مقاله مورد بررسی قرار گرفته و تألیف کتاب با ۱۶/۷۱ درصد، اولویت بعدی را به خود اختصاص داده است. در میان جامعه آماری، شش نفر اطلاعات این قسمت را کامل نکرده‌اند (۱/۴۳ درصد)؛ دلیل ۱۲ نفر (۲/۸۶ درصد) از بازبینی اسناد احقاق حق بوده است؛ و تنها سه نفر (۰/۷۲ درصد) به‌طور کلی بیان کرده‌اند که استفاده و مراجعه به اسناد را به دلایل شخصی انجام داده‌اند. با فرض اینکه دلایل همه این افراد غیرپژوهشی بوده باشد، متوجه می‌شویم ۹۴/۹۹ درصد از کل جامعه آماری برای انجام فعالیت پژوهشی، آرشیو را مورد بازدید قرار داده‌اند. بنابراین، نقش اول و قطعی مراجعان به آرشیو ملی ایران، استفاده از اسناد به‌منظور تولید اطلاعات در داخل و خارج از کشور بوده است.

کاربرد	مقطع تحصیلی	فراوانی	درصد فراوانی	کاربرد	مقطع تحصیلی	فراوانی	درصد فراوانی
احقاق حق	ارشاد	۶	۱/۴۳	کتاب	حوزوی	۱	۰/۲۴
احقاق حق	دیپلم	۳	۰/۷۲	کتاب	دکتری	۱۰	۲/۳۹
احقاق حق	فوق دیپلم	۱	۰/۲۴	کتاب	دیپلم	۷	۱/۶۷
احقاق حق	کارشناسی	۲	۰/۴۸	کتاب	فوق دیپلم	۱	۰/۲۴
پایان نامه	ارشاد	۱۵۰	۳۵/۸۰	کتاب	کارشناسی	۱۲	۲/۸۶
پایان نامه	دکتر	۴	۰/۹۵	لایحه قضایی	کارشناسی	۱	۰/۲۴
پایان نامه	کارشناسی	۲	۰/۴۸	مجموعه سازی	ارشاد	۴	۰/۹۵
تحقیق کلاسی	کارشناسی	۱	۰/۲۴	مجموعه سازی	دیپلم	۱	۰/۲۴
خبر	کارشناسی	۱	۰/۲۴	مجموعه سازی	کارشناسی	۴	۰/۹۵
سالنامه	ارشاد	۱	۰/۲۴	مقاله	ارشاد	۴۲	۱۰/۰۲
شخصی	ارشاد	۱	۰/۲۴	مقاله	حوزوی	۱	۰/۲۴
شخصی	دیپلم	۱	۰/۲۴	مقاله	دکتری	۴۸	۱۱,۴۶
شخصی	کارشناسی	۱	۰/۲۴	مقاله	دیپلم	۱	۰/۲۴
فیلم	دیپلم	۱	۰/۲۴	مقاله	کارشناسی	۵۲	۱۲/۴۱
فیلم مستند	ارشاد	۵	۱/۱۹	مقاله	نمذخص	۵	۱/۱۹
فیلم مستند	دیپلم	۱	۰/۲۴	همایشگاه	کارشناسی	۲	۰/۴۸
فیلم مستند	فوق دیپلم	۱	۰/۲۴	اعلام نشده		۶	۱/۴۳
کتاب	ارشاد	۳۹	۹/۳۱				

جدول ۳

هدف و انگیزه جستجوی اسناد

۲. نتایج تحلیلی

سرانجام، اطلاعات استخراج و کدگذاری شده با نرم افزار آماری اس.پی.اس.اس. تجزیه و تحلیل گردید. برای انجام بررسی های توصیفی و تحلیلی برابری نسبت زنان و مردان از آزمون دوجمله ای، برای بررسی ارتباط بین جنسیت و تحصیلات از آزمون کاسکوئر

و برای بررسی ارتباط و فراوانی کاربردها و تحصیلات از آزمون دقیق فیشر استفاده شد.
۱. با استفاده از آزمون دوجمله‌ای برابری نسبت زنان و مردان آزمون شده است (در اینجا فرض صفر: احتمال اینکه نسبت زنان و مردان برابر با ۰/۵ باشد).

جنسیت	فراوانی	نسبت مشاهده شده	مقدار p
مردان	۲۳۲	۰/۵۵	۰/۰۳۱
زنان	۱۸۷	۰/۴۵	

جدول ۴

بررسی ارتباط جنسیت

براساس داده‌های موجود برابری نسبت زنان و مردان رد می‌شود. نسبت مردان به طور معناداری بیشتر از زنان است ($P < 0.05$).

۲. در مرحله بعد با استفاده از آزمون کاسکوئر ارتباط بین جنسیت و تحصیلات بررسی شد.^۱

تحصیلات	جنسیت	
	مرد	زن
دیپلم و فوق دیپلم	۲۲	۰
کارشناسی	۶۲	۲۲
ارشد	۱۰۰	۱۴۸
دکتر	۴۳	۱۳
کل	۲۲۷	۱۸۳

جدول ۵

جنسیت و تحصیلات

۱. تحصیلات حوزوی جداگانه کار نشد، زیرا از یکسو معادل‌های مقاطع دانشگاهی ذکر نشده بود و از سوی دیگر بزرگ شدن جدول، محاسبه همبستگی را مشکل می‌کرد.

نتایج به دست آمده حاکی از معناداری ارتباط بین جنسیت و تحصیلات است. زنان در مقطع کارشناسی ارشد بیشترین نسبت را دارند در سایر مقاطع نسبت مردان بیشتر از زنان است.

آماره کاسکوئر	درجه آزادی	مقدار p
۶۲/۴۱	۳	۰/۰۰۰

جدول ۶

ارتباط بین جنسیت و تحصیلات

۳. بررسی ارتباط و فراوانی کاربردها و تحصیلات نیز یکی از دلایل این پژوهش بود. از این رو، با استفاده از آزمون دقیق فیشر این موضوع مورد بررسی قرار گرفت.

کاربرد	تحصیلات									
	دیپلم و فوق دیپلم		کارشناسی		ارشد		دکتری		کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد		
کتاب	۸	۴۴/۴	۱۲	۱۵/۸	۳۹	۱۵/۷	۱۰	۱۶/۱	۶۹	۱۷/۱
پایان نامه	۰	۰	۰	۰	۱۵۰	۶۰/۵	۴	۶/۵	۱۵۴	۳۸/۱
مقاله	۱	۵/۶	۵۲	۶۸/۴	۴۲	۱۶/۹	۴۸	۷۷/۴	۱۴۳	۳۵/۴
احقاق حق	۴	۲۲/۲	۲	۲/۶	۶	۲/۴	۰	۰	۱۲	۳
مجموعه سازی	۱	۵/۶	۴	۵/۳	۴	۱/۶	۰	۰	۹	۲/۳
فیلم	۳	۱۶/۷	۰	۰	۵	۲	۰	۰	۸	۲
سایر	۱	۵/۶	۶	۷/۹	۲	۰/۸	۰	۰	۹	۲/۲
کل	۱۷	۱۰۰	۷۰	۱۰۰	۲۴۶	۱۰۰	۶۲	۱۰۰	۳۹۵	۱۰۰

جدول ۷

ارتباط و فراوانی کاربردها و مدرک تحصیلی

بر اساس نتیجه آزمون دقیق فیشر $p=0/000$ ارتباط معناداری بین تحصیلات و منابع وجود دارد.

در مقطع دکتری و کارشناسی بیشترین جستجو مربوط به مقاله بوده و در مقطع کارشناسی ارشد بیشترین جستجو مربوط به پایان نامه و در مقطع دیپلم و فوق دیپلم کتاب و احقاق حق بیشترین جستجوها را داشته‌اند. سایر، شامل تحقیق کلاسی، خبر، سالنامه شخصی، لایحه قضایی و نمایشگاه بوده است.

۴. سرانجام با استفاده از آزمون دقیق فیشر ارتباط کاربرد با رشته بررسی شد.

کل	کاربرد						رشته	
	مقاله		پایان نامه		کتاب			
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد		
۱۰۰	۱۰	۳۰	۳	۶۰	۶	۱۰	۱	ایرانشناسی
۱۰۰	۱۶	۶۲/۵	۱۰	۲۵	۴	۱۲/۵	۲	معماری
۱۰۰	۱۳	۴۶/۲	۶	۳۸/۵	۵	۱۵/۴	۲	مرمت
۱۰۰	۱۶۶	۳۳/۷	۵۶	۵۸/۴	۹۷	۷/۸	۱۳	تاریخ
۱۰۰	۷	۵۷/۱	۴	۲۸/۶	۲	۱۴/۳	۱	حقوق
۱۰۰	۸	۱۲/۵	۱	۵۰	۴	۳۷/۵	۳	علوم سیاسی
۱۰۰	۲۲۰	۳۶/۴	۸۰	۵۲/۶	۱۱۸	۱۰	۲۲	کل

جدول ۸

ارتباط و فراوانی کاربردها و رشته

بررسی آزمون: به دلیل وجود تعداد زیادی خانه‌های صفر در جدول از آزمون دقیق فیشر استفاده شده است که در این آزمون مقدار p (سطح معناداری) $= 0/032$ به دست آمد که از $0/05$ کمتر است پس ارتباط معنادار است.

ایران‌شناسی، تاریخ، و علوم سیاسی رشته‌هایی بودند که بیشترین مراجعه برای پایان‌نامه را داشتند. در رشته‌های معماری مرمت و حقوق بیشترین تقاضا برای مقاله بوده است.

اقدامات بعدی

علاوه بر نتایج بیان شده، این پژوهش سه نکته دیگر را مشخص کرد که دو مورد از آنها خود زمینه پژوهش بعدی و دیگری اصلاح روش کاری به شرح زیر است:

در این پژوهش این پرسش مطرح شد که آیا می‌توان در کنار اصطلاحاتی از قبیل رفتار اطلاعاتی، رفتار اطلاع‌جویی، رفتار اطلاع‌یابی، رفتار استفاده از اطلاعات، اصطلاح رفتار سندپژوهی را در پژوهش‌های اسنادی به کار برد. در این فرض، منظور از رفتار سندپژوهی محققان، شناخت اهداف و انگیزه‌ها، نوع استفاده از اسناد، روش‌های دستیابی به اسناد و اطلاعات مورد نیاز، مهارت آنها در بازیابی اطلاعات از بین اسناد و موانع و مشکلات موجود است.

در این فرض، سندپژوهی نوعی پژوهش تاریخی به شمار آمده که معمولاً به یکی از شکل‌های زیر صورت می‌گیرد:

- محقق، اسناد را به عنوان یکی از منابع تاریخی به همراه سایر منابع مورد استفاده قرار می‌دهد؛

- محقق، سند یا اسناد را به عنوان منبع اصلی پژوهش تاریخی خود قرار داده که بر اساس آن نقاط تاریکی از اطلاعات ما در مورد گذشته اصلاح شده یا اطلاعات جدید و بدیعی ارائه می‌شود. در این مثال خروجی پژوهش غالباً به صورت مقاله است؛ و

- محقق گروهی از اسناد را پیرامون موضوع خاص به منظور انتشار هدفمند مورد بررسی قرار داده و مهم‌ترین آنها را انتخاب و منتشر می‌کند. در این حالت، غالباً اسناد به عنوان منبع تاریخی و به منظور دسترسی عام منتشر شده است.

با توجه به اینکه نقش نخست و قطعی مراجعان به آرشیو ملی ایران، تولید اطلاعات بر پایه اسناد در داخل و خارج از کشور است، توجه به نیازها و نظرات آنها لازم است و شایسته است در پژوهشی دیگر پیشنهاد‌های این افراد در زمینه بهینه‌سازی خدمات اطلاع‌رسانی اسنادی، مورد کنکاش قرار گیرد.

محدودیت‌ها و مشکلات پژوهشگر روشن ساخت که باید نسبت به فرم‌های مورد

استفاده محققان مراجعه‌کننده به تالار پژوهش، تجدید نظر و در واقع نسبت به رفع نقایص و افزودن موارد کلیدی دیگر اقدام کرد.

منبع

- شهباز تبار، پریا؛ نصراله زاده، شهرزاد؛ اصنافی، امیر رضا. (۱۳۹۱). *کتاب‌شناسی رفتار اطلاع‌یابی*. تهران: چاپار.
- عزیزی، غلامرضا. (۱۳۸۷ فروردین). سرآغاز، *گنجینه اسناد*، ۱۸(۱)، ۵-۶.
- کربلا آقایی کامران، معصومه؛ رضایی شریف‌آبادی، سعید. (۱۳۸۸). بررسی پژوهش‌های رفتار اطلاع‌یابی در ایران: مطالعه کتابسنجی. *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی*، ۵۰، ۴۵-۷۰.
- نوکاریزی، محسن؛ داورپناه، محمد رضا. تحلیل الگوهای رفتار اطلاع‌یابی. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۳۴، ۸۱-۱۰۳.
- نویدی، فاطمه: اطلاع‌یابی و بررسی رفتار اطلاع‌یابی در محیط‌های جدید جستجو، *نما: مجله الکترونیکی اطلاعات و مدارک علمی ایران*، ۷(۱)، تاریخ انتشار مقاله: ۲ فروردین ۱۳۸۶؛ از http://www.irandoc.ac.ir/data/e_j/vol7/navidi.htm 2007/04/23
- یمین فیروز، موسی؛ نوشین فرد، فاطمه؛ صیامیان، حسن. (۱۳۹۱). مفاهیم و ویژگی‌های الگوی اطلاع‌یابی ویلسون: مروری بر متون. *مدیریت اطلاعات سلامت*، ۹(۴)، ۵۶۷-۵۷۹.

